

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΣΙΑΚΩΝ ΔΥΣΚΟΛΙΩΝ

1. Τρόποι και διαδικασίες παρέμβασης

Το θέμα αντιμετώπισης των μαθησιακών δυσκολιών αποτελεί ίσως την πιο σημαντική διάσταση του όλου προβλήματος και τον τελικό στόχο όλων των προσπαθειών. Όμως η διαφοροποίηση της αιτιολογίας, των χαρακτηριστικών και του βαθμού έντασης των μαθησιακών δυσκολιών δημιουργούν προβλήματα, τόσο στη διάγνωση όσο και στην αντιμετώπιση τους. Επιπλέον είναι φυσικό οι γονείς να έχουν μία μάλλον ιδεατή αντίληψη για το παιδί τους και είναι δύσκολο να παραδεχθούν τις μαθησιακές του δυσκολίες. Πολλές φορές μάλιστα καταφεύγουν σε μηχανισμούς άμυνας, όπως είναι η άρνηση της πραγματικότητας και η διατήρηση μη ρεαλιστικών προσδοκιών από τα παιδιά. Συνεπώς, είναι αναγκαία η άμεση ενημέρωσή τους και η ουσιαστική υποστήριξη από το σχολείο και τους δασκάλους των παιδιών τους. Όλες οι παρεμβάσεις, λοιπόν, στην αντιμετώπιση των μαθησιακών δυσκολιών δεν πρέπει να περιορίζονται στο σχολικό χώρο, αλλά θα πρέπει να επεκτείνονται και στο χώρο της οικογένειας.

Σχεδιασμός εξατομικευμένης παρέμβασης. Η εξατομικευμένη διδασκαλία και καθοδήγηση των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες προϋποθέτει την ύπαρξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων προσαρμοσμένων στις ανάγκες του κάθε μαθητή. Ωστόσο, υπάρχουν αρκετές διαφορές ανάμεσα στους ειδικούς ως προς τη μεθοδολογία που πρέπει να ακολουθηθεί για τη διδασκαλία των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες. Μερικοί υποστηρίζουν ότι ο μαθητής πρέπει να διδάσκεται ύλη ανάλογη με τις δυνατότητές του, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι ο μαθητής μπορεί να αναπτύξει νέες ικανότητες μέσα σε ένα κατάλληλα διαμορφωμένο περιβάλλον υψηλότερων απαιτήσεων. Όμως, και στις δύο περιπτώσεις, η ανάγκη για εξατομικευμένη διδασκαλία, προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες του κάθε μαθητή, είναι αυτονόητη.

Προγράμματα αντιμετώπισης.

Ένα από τα σημαντικότερα προγράμματα μεθοδευμένης αντιμετώπισης των μαθησιακών δυσκολιών είναι αυτό της Evelyn Deno (1970). Η Deno προτείνει τέσσερα επίπεδα παρέμβασης, υιοθετώντας την εξής ιεράρχησή τους, από το τέταρτο προς το πρώτο:

α. Τέταρτο επίπεδο: Πλήρης Ειδική Διδασκαλία

Το επίπεδο αυτό προωθεί έναν «συγκεντρωτικό» τύπο ειδικής διδασκαλίας ο οποίος, σύμφωνα με τους Smith, Price και Marsh (1986), έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- (i) Η πρωταρχική ευθύνη των δραστηριοτήτων και των αποφάσεων, ανήκει στον ειδικά εκπαιδευμένο δάσκαλο.
- (ii) Την ευθύνη για τις επιπρόσθετες υπηρεσίες (όπως ψυχολογική υποστήριξη, λόγο, τέχνη και μουσική), μπορεί να έχει και πάλι ο ειδικευμένος δάσκαλος.
- (iii) Η ικανότητα του συγκεκριμένου δασκάλου αλλά και τα υπάρχοντα μέσα αντιμετώπισης καθορίζουν την ποιότητα των οδηγιών που δίνονται στους μαθητές.

Πλεονεκτήματα:

- Η ολοκληρωτική αλληλεπίδραση με το δάσκαλο επιτρέπει μεγαλύτερη ευκινησία προγραμματισμού.
- Οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν πιο εύκολα φιλίες, καθώς περνούν την περισσότερη ώρα τους με άλλα παιδιά.
- Οι γονείς μπορούν να συνεννοηθούν καλύτερα μ' ένα δάσκαλο, παρά με πολλούς.

Μειονεκτήματα:

- Οι δυνατότητες των παιδιών να έρθουν σε επαφή με άλλα άτομα είναι περιορισμένες.
- Υπάρχει κίνδυνος απομόνωσης των δασκάλων από το υπόλοιπο διδακτικό προσωπικό.
- Οι ευκαιρίες ανταλλαγής εμπειριών μέσω της επαφής με παιδιά που έχουν περισσότερες ικανότητες, είναι περιορισμένη

β. Τρίτο Επίπεδο: Περιορισμένη Ειδική Διδασκαλία

Η επιθυμία για τη δημιουργία ενός πιο φυσιολογικού περιβάλλοντος διδασκαλίας οδήγησε στη δημιουργία τάξεων, με περιορισμένη ειδική διδασκαλία. Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες κατά τη διάρκεια του μισού ημερήσιου προγράμματος έχουν ειδικό πρόγραμμα, ενώ κατά το υπόλοιπο μέρος εντάσσονται σε μια συνηθισμένη τάξη, μαζί με τους συνομηλίκους τους.

Πλεονεκτήματα:

- Οι μαθητές καθοδηγούνται από ειδικευμένους δασκάλους.
- Οι μαθητές διδάσκονται και μέσα σε μια συνηθισμένη τάξη με μαθητές χωρίς μαθησιακά προβλήματα.
- Οι μαθητές αναλαμβάνουν ρόλους, όπως οι συμμαθητές τους που δεν έχουν μαθησιακές δυσκολίες, και έτσι έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν ιδιαίτερες ικανότητες.
- Οι δάσκαλοι των παιδιών χωρίς μαθησιακές δυσκολίες και οι δάσκαλοι ειδικευμένοι στα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες έχουν από κοινού την ευθύνη για τους μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες.

Μειονεκτήματα:

- Κάποιοι μαθητές μπορεί να έχουν περισσότερες εξειδικευμένες ανάγκες.
- Η συνεργασία του διδακτικού προσωπικού μπορεί να είναι δύσκολη και ενδεχομένως να προκαλέσει προβλήματα σύγχυσης στους μαθητές.

γ. Δεύτερο επίπεδο: Ένταξη σε συνηθισμένη τάξη με υπηρεσίες υποστήριξης

Εδώ συνήθως γίνεται αξιοποίηση του θεσμού των «επισκεπτών» δασκάλων. Οι δάσκαλοι αυτοί δεν εργάζονται μόνο σε ένα σχολείο, αλλά επισκέπτονται διαδοχικά τα σχολεία, τα οποία έχουν ενταχθεί στον τομέα ευθύνης τους, και παρέχουν εξειδικευμένο έργο. Οι δάσκαλοι αυτοί δουλεύουν συνήθως με ένα μαθητή ή με μικρές ομάδες μαθητών, σε 2 ή 3 συνεδρίες κάθε εβδομάδα. Αυτή η μέθοδος διδασκαλίας λέγεται και «πρότυπο συνεργασίας των εκπαιδευτικών». Στόχος της συνεργασίας είναι ο προσδιορισμός και η αντιμετώπιση των εξατομικευμένων αναγκών των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες.

δ. Πρώτο επίπεδο: Ένταξη σε συνηθισμένη τάξη με ελάχιστες υπηρεσίες υποστήριξης

Εδώ ο δάσκαλος της τάξης έχει την κύρια ευθύνη για τη βοήθεια των μαθητών με αδυναμίες μάθησης. Στο επίπεδο αυτό πραγματοποιείται η μέγιστη δυνατή ενσωμάτωση των παιδιών αυτών με τους συνομηλίκους τους.

Τρόποι παρέμβασης στο σχολείο

Ο ετερογενής πληθυσμός των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες συνήθως στεγάζεται σε συνηθισμένες τάξεις ή ειδικές τάξεις ή ακόμη και σε ειδικά σχολεία, στα οποία φοιτούν κυρίως παιδιά με πολλαπλές δυσκολίες έντονης μορφής και με σοβαρές συναισθηματικές διαταραχές. Το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες φοιτά σε συνηθισμένες, γενικές τάξεις μαζί με τα υπόλοιπα παιδιά της ίδιας ηλικίας. Ο Keogh (1990) σημειώνει ότι το κλειδί της επιτυχίας για αυτούς τους μαθητές είναι ο δάσκαλος της τάξης. Παράγοντες που απαιτούν σοβαρή μελέτη είναι: η στάση του δασκάλου, η κρίση του ως προς την πρόοδο των παιδιών, η ικανότητά του να αντιμετωπίσει τη συναισθηματική συμπεριφορά και τα προβλήματα που απορρέουν από την αδυναμία του παιδιού να συναγωνιστεί ακαδημαϊκά τους συμμαθητές του. Η φοίτηση μέσα σε μια κανονική τάξη είναι θετική, διότι συμβάλλει στην αλληλεπίδραση των συνομηλίκων και επιπλέον αποτρέπει την αρνητική κατηγοριοποίηση των παιδιών. Υπάρχει όμως και η πιθανότητα της ελλιπούς ενημέρωσης του δασκάλου, της ύπαρξης πολλών παιδιών μέσα στην τάξη και της αδυναμίας εφαρμογής εξατομικευμένης διδασκαλίας.

Αναμφίβολα η ειδική τάξη μπορεί να εξασφαλίσει τις απαραίτητες περιβαλλοντικές συνθήκες και να επιτρέψει την εξατομικευμένη ή κατά μικρές ομάδες καθοδήγησης. Είναι όμως σχετικά «απομονωμένη», επιτρέπει εξαιρετικά χαμηλή αλληλεπίδραση με συνομηλίκους χωρίς μαθησιακές δυσκολίες, αποτελεί μια ακατάλληλη μόνιμη θέση για το παιδί και ενθαρρύνει το δάσκαλο να έχει χαμηλές προσδοκίες από τα παιδιά.

Τέλος, σε μια άλλη περίπτωση, πολλά παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες μπορούν

να περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας τους στην κανονική τάξη και για συγκεκριμένο διάστημα να συμμετέχουν σε κάποιας μορφής ενισχυτική διδασκαλία, η οποία γίνεται στο σχολικό χώρο και απαιτεί τη στενή συνεργασία του υπεύθυνου ειδικού δασκάλου με τους δασκάλους των τάξεων.

2. Το μαθησιακό περιβάλλον

Μια βασική αρχή της μάθησης είναι ότι το παιδί έχει τη δυνατότητα να μάθει καλύτερα, όταν η σχολική ατμόσφαιρα είναι θετική και κατάλληλη να υποστηρίξει την προσπάθειά του. Το κλίμα της τάξης διαμορφώνεται κυρίως από το δάσκαλο, ο οποίος καθορίζει και τις συνθήκες που σχετίζονται με τη «ζωή» της τάξης και με τις μαθησιακές συνθήκες, όπως π.χ. με μεθόδους διδασκαλίας την παρουσίαση του γνωστικού υλικού, τη φύση των εργασιών κλπ. Είναι αυτονόητο λοιπόν ότι όλα αυτά πρέπει να γίνονται σε ένα κλίμα σεβασμού, αγάπης και συνεργασίας με έναν δάσκαλο που θα έχει σπουδάσει συστηματικά την ψυχολογία του παιδιού και τη διαδικασία της μάθησης.

Οι προσδοκίες του δασκάλου, οι ευκαιρίες που δίνει σε ένα παιδί και η ενθάρρυνση που παρέχει, ασκούν επίδραση στην αυτοαντίληψη του παιδιού. Αν λάβουμε υπ' όψη ότι τα περισσότερα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες έχουν αρνητική αντίληψη για τον εαυτό τους και τις ικανότητές τους, καταλαβαίνουμε πόσο σημαντική είναι η θετική υποστήριξη του δασκάλου. Όλοι οι εκπαιδευτικοί μπορούν να παρατηρήσουν την ύπαρξη προβλημάτων στους μαθητές. Όμως θετικά αποτελέσματα έχουν μόνο όσοι ενισχύουν κυρίως τα θετικά, προσπερνώντας τα αρνητικά. Με βάση τη μελέτη της ψυχολογίας του ανθρώπου, τη μελέτη του ανθρώπινου νου και των δυνατοτήτων του, πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν σήμερα ότι το περιβάλλον μέσα στην τάξη γίνεται θετικότερο, όταν οι εκπαιδευτικοί έχουν πεισθεί ότι **όλα τα παιδιά μπορούν να μάθουν**. Η πεποίθησή τους αυτή μπορεί να υλοποιηθεί με: α) την ανάπτυξη μεθόδων διδασκαλίας, που θα σέβονται τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των παιδιών, β) με την ολόπλευρη ενίσχυση του παιδιού και γ) με την πεποίθηση πως όλα τα παιδιά έχουν ένα πεδίο στο οποίο μπορούν να επιτύχουν.

Σε μια τάξη με θετικό κλίμα, τα λάθη και οι αποτυχίες των παιδιών

αντιμετωπίζονται ως φυσιολογικά φαινόμενα και ως αναπόφευκτα στοιχεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας παρά ως ενδείξεις αδυναμίας για την ανάπτυξη συγκεκριμένων ικανοτήτων. Επί πλέον, αποτελούν στοιχεία - ενδείξεις για τη βελτίωση της παρέμβασης.

Τα κίνητρα

Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος των κινήτρων και της παρακίνησης των παιδιών. Αρκετοί τα θεωρούν ως το πρωταρχικό στάδιο στην πρόληψη προβλημάτων συμπεριφοράς αλλά και της επιτυχίας του παιδιού στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τα κίνητρα μπορεί να είναι είτε εσωτερικά είτε εξωτερικά.

Ως εσωτερικά θεωρούνται τα κίνητρα που πηγάζουν από το ίδιο το παιδί και ως εξωτερικά εκείνα που προέρχονται από το γενικότερο περιβάλλον. Η επίδραση των εξωτερικών κινήτρων που δίνει ο δάσκαλος είναι αποτελεσματική, μόνο όταν ο ίδιος γνωρίζει τόσο την ποιότητα των εσωτερικών κινήτρων (όπως είναι τα ενδιαφέροντα και οι ανάγκες του παιδιού), όσο και τα εξωτερικά κίνητρα που προέρχονται από τους γονείς του παιδιού. Η σύμπτωση αυτή των εξωτερικών και των εσωτερικών κινήτρων οδηγεί στην ενεργό εμπλοκή του παιδιού στη μαθησιακή διαδικασία, στην εξατομίκευση της διδασκαλίας και στην παρώθηση για μάθηση.

Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες χάνουν εύκολα τη διάθεση και τα κίνητρα για μάθηση λόγω της συνεχούς αποτυχίας στο σχολείο και της επακόλουθης απογοήτευσης. Από το δάσκαλο απαιτούνται ιδιαίτερα λεπτοί χειρισμοί για την αναστροφή αυτής της κατάστασης. Αρκετές έρευνες έχουν δείξει ότι η προσπάθεια αυτή είναι ιδιαίτερα επιτυχής, όταν τα παιδιά, κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, λαμβάνουν ενεργό μέρος στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων, αφού πρώτα καταλάβουν ότι το σχολείο δεν αδιαφορεί για τις ιδιαίτερες αδυναμίες και ανάγκες τους.

Το αναλυτικό Πρόγραμμα

Το αναλυτικό πρόγραμμα έχει ιδιαίτερη σημασία για την επιτυχία των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες. Το αναλυτικό πρόγραμμα περιέχει ό,τι θεωρείται αναγκαίο από την κοινωνία για την επιτυχία του παιδιού στη ζωή και διαμορφώνεται εκ των προτέρων. Στην περίπτωση των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες έχει αποδειχθεί ότι μικρές παρεμβάσεις από το δάσκαλο στο αναλυτικό πρόγραμμα είναι αποτελεσματικές, Προκειμένου αυτό να ανταποκρίνεται στις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες ενός παιδιού με μαθησιακά προβλήματα.

Το αναλυτικό πρόγραμμα θα πρέπει να διακρίνεται από την τάση για γενίκευση της γνώσης. Τα πολλαπλά παραδείγματα, οι έννοιες και οι ανάλογες δραστηριότητες εφαρμογής όσων μαθαίνονται, πρέπει να συνδέονται με την καθημερινή ζωή μέσω γενικεύσεων. Η σωστή γνώση προέρχεται από τη σύνδεση του ήδη γνωστού με το νέο στοιχείο που μαθαίνουμε. Παραδείγματα μπορούν να αντλούνται από τον περίγυρο των παιδιών, τη φύση κλπ.

Αξιολόγηση γνώσεων

Πριν προχωρήσει στην προσφορά νέων πληροφοριών ο δάσκαλος θα πρέπει να αξιολογήσει σωστά και αναλυτικά την προηγούμενη γνώση και τον τρόπο δόμησής της. Έτσι, επισημαίνονται οι ελλείψεις σε προαπαιτούμενες γνώσεις. Αυτό όμως πρέπει να συνδυάζεται με την αξιολόγηση της γενικότερης ικανότητας του παιδιού και με την επαναληπτική διδασκαλία όσων στοιχείων δεν έχουν κατακτηθεί. Η αξιολόγηση αποκτά ιδιαίτερη αξία, όταν είναι «κάθετη»(δηλαδή όταν συγκρίνει το μαθητή με τον εαυτό του) παρά «οριζόντια»(δηλαδή όταν συγκρίνει τους μαθητές μεταξύ τους).

Η πολυπληθής τάξη

Καθοριστικός παράγοντας της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας είναι και το πλήθος των παιδιών μιας τάξης. Βέβαια, η διδασκαλία σε μεγάλες ομάδες ίσως προετοιμάζει το παιδί για την εκπαιδευτική πραγματικότητα των ανωτέρω βαθμίδων της

εκπαίδευσης και προσφέρεται για δραστηριότητες, όπως η διήγηση ιστοριών, η παρουσίαση εποπτικού υλικού (οπτικό-ακουστικού), η συζήτηση ενδιαφερόντων σημείων κλπ. Όμως, η πολυπληθής τάξη δεν επιτρέπει στο δάσκαλο να προσαρμόζει εύκολα το έργο του στις δυνατότητες του κάθε παιδιού.

Η διδασκαλία σε μεγάλες ομάδες μπορεί να είναι επωφελής για τους μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες, όταν: (1) Οι οδηγίες του δασκάλου γίνονται κατανοητές από όλους. (2) Χρησιμοποιούνται ερωτήσεις που επιτρέπουν τη συμμετοχή όλων των μαθητών και οι οποίες είναι δυσκολότερες για μαθητές χωρίς προβλήματα και ευκολότερες σε μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες. (3) Η προσφορά πληροφοριών από το δάσκαλο διακόπτεται συχνά, για να δίνεται η δυνατότητα επισήμανσης κάποιων κρίσιμων σημείων, η διατύπωση αποριών κλπ. (4) Διατυπώνονται ερωτήσεις της μορφής σωστό —λάθος. (5) Γίνεται χρήση κατάλληλων διαγραμμάτων. (6) Δίνεται χρόνος στα παιδιά να αναλύσουν και να σκεφθούν τις διδαχθείσες πληροφορίες. (7) Καθορίζονται κώδικες καλής συμπεριφοράς, οι οποίοι διέπουν τη συζήτηση.

Διδασκαλία σε μικρές ομάδες

Από πολλούς θεωρείται αποτελεσματικότερη η διδασκαλία παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες σε μικρές ομάδες (μέχρι 7 παιδιά). Για τον καθορισμό τους προηγείται η κατηγοριοποίηση των μαθητών ανάλογα με τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες τους. Έτσι, κάθε ομάδα θα παρουσιάζει μια όσο το δυνατόν καλύτερη ομοιογένεια και οι οδηγίες που θα της δίνονται, θα αφορούν εξίσου τα μέλη της. Προϋπόθεση επιτυχίας είναι οι στόχοι της ομάδας και ο σκοπός της μάθησης από κάθε παιδί, το οποίο γίνεται έτσι υπεύθυνο για τη μάθηση τη δική του αλλά και των άλλων παιδιών. Κεντρικά σημεία αυτής της προσέγγισης θεωρούνται η συμμετοχή όλων των παιδιών και οι ευκαιρίες για επιτυχία. Οι σχέσεις ανάμεσα στην επίδοση του μέλους μιας ομάδας και της επίδοσης της ομάδας ενεργοποιούν δραστηριότητες που βοηθούν την επίτευξη των στόχων των μελών.

Χρήσιμες Προτάσεις

- Οι εργασίες που δίνονται στα παιδιά πρέπει να είναι κατάλληλες για τις ανάγκες τους.
- Πρέπει να υπάρχει ποικιλία δραστηριοτήτων, ώστε να μπορεί ο δάσκαλος να δράσει εναλλακτικά, για να ενισχυθούν τα κίνητρα του παιδιού.
- Να ενθαρρύνεται η αυτοδιόρθωση του παιδιού. Αυτό λειτουργεί ως επανατροφοδότηση, χωρίς την παρουσία του δασκάλου και επί πλέον χαρακτηρίζεται και από μια διακριτικότητα, αφού το λάθος γίνεται αντιληπτό αρχικά από το ίδιο το παιδί και έπειτα από το δάσκαλο. Το υλικό όμως πρέπει να είναι διαμορφωμένο έτσι, ώστε να επιτρέπει την εύκολη αυτοδιόρθωση.
- Οι διαδικασίες πρέπει να σχεδιάζονται έτσι, ώστε να διευκολύνονται οι ερωτήσεις των παιδιών

Οι οδηγίες πρέπει να είναι σαφείς, απλές και εύκολα κατανοητές.

- Τέλος, τα άτομα με μαθησιακές δυσκολίες χρειάζονται περισσότερο χρόνο για μάθηση ακόμα και για να διαβάσουν μια λέξη. Κατά τη διάρκεια της παράδοσης του μαθήματος, τα χρονικά όρια Πρέπει να είναι ελαστικά, γιατί έτσι δίνεται η δυνατότητα στους μαθητές να οργανώσουν τις πληροφορίες που τους έχουν προσφερθεί. Έχει παρατηρηθεί ότι στις κανονικές τάξεις, όταν ο δάσκαλος ρωτά κάτι, περιμένει πολύ λίγο για να του απαντήσουν οι μαθητές. Στις τάξεις όμως που υπάρχουν παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες ο δάσκαλος συνήθως περιμένει ακόμα λιγότερο, γιατί ίσως δεν προσμένει ότι ο μαθητής θα του απαντήσει σωστά. Αν αυξηθεί λοιπόν ο χρόνος αναμονής, θα δοθούν στους μαθητές περισσότερες ευκαιρίες για συμμετοχή στη διαδικασία.

3. Παρεμβάσεις κατά την εκπαιδευτική διαδικασία

Εκπαίδευση στις γνωστικές στρατηγικές

(α) Μεταγνωστικές τεχνικές. Οι στρατηγικές αυτές βοηθούν τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες να αποφύγουν την παθητικότητα και την άρνηση βοήθειας για τη μάθηση. Στρατηγικές αυτό-εκπαίδευσης, όπως ο αυτοπροσδιορισμός, η αυτοεκτίμηση κλπ προβάλλονται ιδιαίτερα από διάφορους μελετητές του θέματος. Τρόποι οργάνωσης της μνήμης, οδηγίες κατανόησης, εργαλεία και μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την ανάπτυξή τους, βοηθούν τους μαθητές να ανακαλούν πληροφορίες και να αισθάνονται

άνετα όταν μαθαίνουν

(β) Λύση προβλήματος. Ο Winn (1994) εισήγαγε τη μέθοδο της κλιμακωτής εκπαίδευσης-λύσης προβλημάτων, κατά την οποία οι δάσκαλοι ενθαρρύνουν τους μαθητές να αναλαμβάνουν εργασίες, που δύσκολα μπορούν να ολοκληρώσουν μόνοι τους, και τους υποστηρίζουν για να τις διεκπεραιώσουν. Η μέθοδος αυτή στηρίζεται στην αλληλεπίδραση δασκάλου-μαθητή.

(γ) Καθοδήγηση αναλυτικής εργασίας. Οι μαθητές με μαθησιακές δυσκολίες μπορούν να διευκολύνονται στη μάθηση τους, χωρίζοντας τις εργασίες τους σε στάδια και οργανώνοντας τη δομή τους, προκειμένου να τις ολοκληρώσουν επιτυχημένα. Η ανάλυση αυτή σε στάδια βοηθά τα παιδιά να καταλαβαίνουν τις απαιτήσεις του κάθε σταδίου, να ακολουθούν σωστά κάθε βήμα στρατηγικής και να εκτιμούν τα επιτεύγματά τους.

(δ) Αποδεκτές μέθοδοι αντιμετώπισης. Η επιτυχία όλων αυτών των εκπαιδευτικών μεθόδων εξαρτάται από τους ίδιους τους μαθητές. Ο δάσκαλος πρέπει να εξηγεί στους μαθητές του τις ωφέλειες των εργασιών και να συζητά μαζί τους για τις προοπτικές τους. Οι εργασίες αυτές είναι περισσότερο επιτυχημένες, όταν οι μαθητές θεωρούνται ως συνεργάτες των δασκάλων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία.

Παρέμβαση στην προσχολική ηλικία

Το ειδικό πρόγραμμα εκπαίδευσης παιδιών προσχολικής ηλικίας με μαθησιακές δυσκολίες πρέπει να επικεντρωθεί στην ανακάλυψη των ικανοτήτων του μαθητή, στην άσκηση των οπτικοακουστικών ικανοτήτων και στην ικανότητα επικοινωνίας μέσω της γλώσσας και της κίνησης.

Μερικά παιδιά αυτής της ηλικίας, τα οποία παρουσιάζουν αργοπορημένη ανάπτυξη, πετυχαίνουν περισσότερο σ' ένα πιο προσωπικό περιβάλλον. Άλλα δυσκολεύονται τόσο πολύ, ώστε χρειάζονται συνεχώς παρακίνηση και επαναλήψεις, για να αποκτήσουν βάσεις που θα χρειαστούν αργότερα. Τα παιδιά αυτά σπάνια

χρησιμοποιούν κάποια συγκεκριμένα σχέδια, για να θυμούνται διάφορες πληροφορίες. Ο δάσκαλος πρέπει να τονίζει κάποιες λέξεις, για να κεντρίζει το ενδιαφέρον τους, ενώ οι οδηγίες του πρέπει να είναι σύντομες και σαφείς.

Το πρόγραμμα στην προσχολική ηλικία πρέπει να είναι ένας συνδυασμός μικρής ομάδας μαθητών και μιας μεγάλης ομάδας δραστηριοτήτων. Οι δραστηριότητες αυτές έχουν ως στόχο να ενθαρρύνουν γνωστικές κατακτήσεις και κοινωνικές συμπεριφορές, όπως τα παιχνίδια, τα τραγούδια, ο χορός, η φυσική αγωγή κλπ. Τα προγράμματα μαθημάτων κατά άτομο αφορούν συνήθως οπτικοκινητικές και γνωστικό-γλωσσικές δραστηριότητες.

Προγράμματα που αφορούν στη γλώσσα βοηθούν τα παιδιά να αποκτήσουν ένα σωστό λεξιλόγιο και να αναπτύξουν ευχέρεια στο λόγο. Όσο πιο νωρίς αρχίσει η παρέμβαση, τόσο καλύτερα αποτελέσματα προκύπτουν για τα παιδιά. Επιπλέον, η παρέμβαση του οικογενειακού περιβάλλοντος είναι καθοριστική για την επίτευξη των μακροπρόθεσμων στόχων.

Παρέμβαση στο δημοτικό σχολείο

Το πρόγραμμα μαθημάτων του δημοτικού σχολείου δίνει έμφαση στην ανάγνωση, κατανόηση κειμένου, γραπτή έκφραση, μαθηματικά και, ακόμα, στη φυσική αγωγή, στην τέχνη και στη μουσική. Οι στρατηγικές παρεμβάσεις επικεντρώνονται στην ελαχιστοποίηση των αδυναμιών μέσω της σωστής διάγνωσης και της αποτελεσματικής αντιμετώπισης όλων των δυσκολιών και ιδιαίτερα εκείνων που σχετίζονται με τη γλώσσα και τα μαθηματικά. Στα πλαίσια μιας αναλυτικής προσέγγισης, ο δάσκαλος μπορεί να ζητήσει από το παιδί π.χ. να λύσει την άσκηση προφορικά, για να διαπιστώσει σταδιακά τη δυσκολία που αντιμετωπίζει. Ο δάσκαλος μπορεί να υιοθετήσει δικές του μεθόδους, αρκεί να γνωρίζει **πώς** μαθαίνει ο μαθητής, πώς λύνει πρόβλημα, **πώς** θυμάται και πώς κατανοεί.

Παρέμβαση στο γυμνάσιο

Τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες είναι πιθανό να παρουσιάσουν περισσότερα προβλήματα, όταν αρχίσουν να φοιτούν στο γυμνάσιο, για τον πρόσθετο λόγο ότι ήδη εισέρχονται στην εφηβεία και, όπως όλα τα παιδιά, έχουν να αντιμετωπίσουν διάφορες αλλαγές στο σώμα τους αλλά και στις σχέσεις τους με περιβάλλον τους. Τα προγράμματα παρέμβασης πρέπει να περιλαμβάνουν την ανάγνωση, τα μαθηματικά, το γραπτό λόγο, καθώς επίσης και οδηγίες και στρατηγικές μάθησης, προώθησης της σκέψης και των κοινωνικών ικανοτήτων των παιδιών

Οι έφηβοι με μαθησιακές δυσκολίες απαιτούν ειδική αντιμετώπιση, Προκειμένου να εκπληρώσουν με επιτυχία τις σχολικές τους υποχρεώσεις και να γίνουν παραγωγικά άτομα. Οι μέθοδοι αντιμετώπισης των δυσκολιών τους πρέπει να αναφέρονται στην εργασία και στη μόρφωσή τους, στη φυσική και πνευματική τους υγεία, στη συμμετοχή τους στα κοινά και στην οικογενειακή τους ζωή.

Αντιμετώπιση μαθησιακών δυσκολιών στους ενήλικες

Οι υπηρεσίες αντιμετώπισης των μαθησιακών δυσκολιών (που υπάρχουν σε αρκετές χώρες) για τους ενήλικες, περιλαμβάνουν αξιολόγηση, ψυχολογική αντιμετώπιση, εκπαιδευτική υποστήριξη, λογοθεραπεία και παροχή ιατρικών υπηρεσιών. Τα προγράμματα παρέμβασης, εκτός των άλλων, πρέπει να ενισχύουν τις κοινωνικές και επαγγελματικές ικανότητες των ενηλίκων. Απαραίτητη είναι η ύπαρξη εναλλακτικών προγραμμάτων και υπηρεσιών για ενηλίκους, που έχουν αποτύχει να αποκτήσουν κάποιο σχολικό δίπλωμα.

Προσαρμογές στο Πανεπιστήμιο

Τα πανεπιστημιακά ιδρύματα πρέπει να κάνουν ορισμένες λογικές προσαρμογές των ακαδημαϊκών τους προγραμμάτων, για να διασφαλίσουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή των ατόμων με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες (όπως π.χ. με δυσλεξία). Επ'αυτού ο

Michaels (1988) προτείνει:

- Να επιτρέπεται η μαγνητοφώνηση των παραδόσεων από τους φοιτητές με μαθησιακές δυσκολίες.
- Να τους δίνεται μεγαλύτερος χρόνος για τη διεκπεραίωση των εξετάσεων.
- Να επιτρέπεται η χρήση υπολογιστή μέσα στην τάξη.
- Να μπορούν οι φοιτητές να επιλέξουν προγράμματα με μειωμένο ωράριο.
- Να είναι δυνατή η προφορική εξέταση των φοιτητών κ.λ.π.

Προτάσεις για την προσαρμογή εργαζομένων με μαθησιακές δυσκολίες

- Χορήγηση επιπρόσθετης βοήθειας και χρήση προηγμένης τεχνολογίας.
- Μείωση οπτικών ή ακουστικών ενοχλήσεων.
- Αλλαγή του χώρου δραστηριοτήτων.
- Ενθάρρυνση κατάλληλων συμπεριφορών.
- Συνεργασία με συναδέλφους.
- Κατανόηση των πλεονεκτημάτων της εργασίας τους ύστερα από συζήτηση.
- Ενθάρρυνση των ατόμων να κάνουν ερωτήσεις.
- Αναγνώριση και ενεργοποίηση των ικανοτήτων του ατόμου.

Διευκολύνσεις στην εργασία

- Ανάλυση του επαγγέλματος και ανάπτυξη αποτελεσματικών τροποποιήσεων.
- Επιπρόσθετη εκπαίδευση και καθοδήγηση με τη χρήση εναλλακτικών μεθόδων και εργαλείων.
- Απλοποίηση των πληροφοριών.
- Οργάνωση των πληροφοριών και χωρισμός τους σε στάδια.
- Παράλληλη παροχή γραπτών και προφορικών οδηγιών.
- Παροχή περισσότερου χρόνου για την ολοκλήρωση της εργασίας.
- Υιοθέτηση τεχνικών αξιολόγησης της επιδόσεως στον εργασιακό χώρο.

4. Διαφοροποίηση και αντιμετώπιση

Αντιμετώπιση μαθησιακών δυσκολιών σε άτομα διαφορετικού πολιτισμικού επιπέδου

Έχει παρατηρηθεί πολλές φορές ότι καμιά μέθοδος αντιμετώπισης από μόνη της δεν είναι ικανή να επιλύσει τα προβλήματα μάθησης των ατόμων, όταν υπάρχει μεγάλη διαφορά στη γλώσσα, στον πολιτισμό και στις ανάγκες τους. Οι εκπαιδευτικοί(ιδιαίτερα στις περιοχές όπου ζουν άτομα διαφορετικού πολιτισμικού επιπέδου) πρέπει να ενημερωθούν έγκαιρα για τις μαθησιακές και κοινωνικές συμπεριφορές που χαρακτηρίζουν τις διάφορες πολιτισμικές ομάδες. Στη συνέχεια, οφείλουν να καταστρώσουν ένα σχέδιο αναφερόμενο στη γλωσσική ανάπτυξη και να συνεργάζονται με τις οικογένειες των ομάδων αυτών.

Στρατηγικές, που θα επιτρέψουν την καλύτερη συνεργασία με τις οικογένειες, είναι:

- Γνωριμία με την οικογένεια μέσω επισκέψεων στο σπίτι και εκτός σχολείου.
- Σχεδιασμός των συναντήσεων σε χρόνο κατάλληλο για τα μέλη της οικογένειας.
- Προσοχή σε όσα έχει να πει η οικογένεια.
- Αναγνώριση της συνεισφοράς της οικογένειας στην εκπαίδευση των παιδιών τους.

Τρόποι διδακτικής προσέγγισης πολυγλωσσικών ομάδων

- Για την αντιμετώπιση των γλωσσικών δυσκολιών των πολιτισμικά διαφοροποιούμενων ατόμων, ο δάσκαλος θα βοηθηθεί στο έργο του, εάν:
- Έχει κάποιες πληροφορίες για το «ιστορικό» του μαθητή.
- Έχει συγκεκριμένες προσδοκίες και χρησιμοποιεί κατανοητή γλώσσα.
- Χρησιμοποιεί πιο απλές προτάσεις και ελεγμένο λεξιλόγιο.

- Ελέγχει συχνά το επίπεδο κατανόησης.

Η μάθηση μέσω της συνεργασίας είναι μια άλλη στρατηγική μέθοδος με πολλά πλεονεκτήματα για τους διγλωσσικούς μαθητές, επειδή δημιουργεί ευκαιρίες για σωστή χρήση της γλώσσας, διευκολύνει τις διαδικασίες της γλώσσας και της σκέψης και ενθαρρύνει την ανάπτυξη συνεργασίας ανάμεσα στο μαθητή και στο δάσκαλο.

5. Ο ρόλος της οικογένειας στην αντιμετώπιση των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες

Συνεργασία με την οικογένεια. Οι γονείς των μαθητών με μαθησιακές δυσκολίες πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν μέρος στην εκπαιδευτική παρέμβαση για τη βελτίωση των ικανοτήτων των παιδιών τους και να αποτελούν τους καλύτερους συνεργάτες των δασκάλων, γιατί γνωρίζουν καλύτερα τα προβλήματά των παιδιών τους απ' ό,τι το εκπαιδευτικό προσωπικό. Παρ' όλη την εξέλιξη των εκπαιδευτικών υπηρεσιών, η συμμετοχή των γονέων είναι απαραίτητη. Ωστόσο, πολλοί γονείς, δυστυχώς, διστάζουν να συμμετέχουν, για διάφορους λόγους στα επίπεδα διαμόρφωσης της εκπαιδευτικής πολιτικής. Αντίθετα, πολλοί επιθυμούν να συμμετέχουν όσο το δυνατόν περισσότερο στα εκπαιδευτικά προγράμματα, ιδιαίτερα όταν το παιδί τους αντιμετωπίζει μαθησιακές δυσκολίες. Επιθυμούν να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων, στην επιλογή μεθόδων και ζητούν από το εκπαιδευτικό προσωπικό κατανόηση, αφοσίωση και ανοικτή επικοινωνία. Η επικοινωνία αυτή είναι δυνατή, όταν:

- διάφοροι απαραίτητοι τεχνικοί όροι εξηγούνται αναλυτικά στους γονείς,
- διαμορφώνονται συζητήσεις, στις οποίες συμμετέχουν όλοι,
- ενημερώνονται γραπτώς σε τακτά χρονικά διαστήματα για τη φύση του προβλήματος και την πρόοδο των παιδιών τους,
- λαμβάνουν σαφείς συμβουλές για το χειρισμό των συγκεκριμένων προβλημάτων συμπεριφοράς και για τις αναγκαίες ικανότητες που πρέπει να διδάξουν στα παιδιά τους,
- ενημερώνονται για την κοινωνική και σχολική συμπεριφορά των παιδιών τους.

Η επιτυχημένη συμμετοχή της οικογένειας στα σχολικά προγράμματα δεν είναι

εύκολη διαδικασία, γιατί εκτός των άλλων, σε μερικές περιπτώσεις, έχει αλλάξει ακόμα και η φύση της δομής της. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να είναι ενήμεροι των διαφορετικών τρόπων ζωής κάτω από τους οποίους ζουν τα παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες. Οφείλουν να παραμερίσουν τις προσωπικές τους απόψεις για τον τρόπο δομής και λειτουργίας της οικογένειας και να συνεργαστούν με τους κηδεμόνες των μαθητών. Άλλωστε, και η μερική έστω συμμετοχή της οικογένειας είναι καλύτερη από την πλήρη απουσία της.

Συνεργασία οικογένειας και σχολείου. Για να μπορέσει η οικογένεια να εξασφαλίσει τα κατάλληλα μέσα υποστήριξης του παιδιού, πρέπει αρχικά να κατανοήσει τη φύση της μαθησιακής του δυσκολίας. Στη συνέχεια, το σχολείο και οι γονείς πρέπει να συνεργασθούν, για την εκπαίδευση των παιδιών με δυσκολίες μάθησης. Η συνεργασία αυτή έχει μεγάλα πλεονεκτήματα τόσο για τα παιδιά, όσο και για τους γονείς καθώς επίσης και για το εκπαιδευτικό προσωπικό. Οι κυριότεροι τομείς στους οποίους οι γονείς μπορούν να συμβάλουν είναι, κατά τον Epstein (1988), οι εξής:

(α) Η εξασφάλιση της υγείας και της ασφάλειας των μαθητών. Η προσπάθεια αυτή θα αυξήσει την αυτοπεποίθηση των μαθητών και θα τονίσει τη σημασία - αναγκαιότητα του σχολείου.

(β) Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του παιδιού. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αποβλέπουν στη λεπτομερή ενημέρωση των γονέων για τα σχολικά προγράμματα, την πρόοδο των μαθητών, τον τύπο και τη συχνότητα επικοινωνίας.

(γ) Η εθελοντική εργασία και παρακολούθηση των σχολικών δραστηριοτήτων.

(δ) Η συμμετοχή των γονέων στην εργασία στο σπίτι και σε άλλες μαθησιακές δραστηριότητες και

(ε) Η συμμετοχή των γονέων στη σχολική διοίκηση.

Η συνεργασία των δύο αυτών φορέων επηρεάζεται από τη σωστή πληροφόρηση, τον έλεγχο των συναισθημάτων, την ηθική συμπαράσταση, την υπομονή, την αποδοχή και την ειλικρίνεια των δύο.

Επικοινωνία ανάμεσα στο σχολείο και στους γονείς. Βασική προτεραιότητα της συνεργασίας σχολείου και γονέων είναι η επίτευξη αποτελεσματικής επικοινωνίας. Η επικοινωνία αυτή διευκολύνεται: (α) όταν ο δάσκαλος δέχεται το γονέα ως συνεργάτη

του, (β) όταν ακούει ο ένας τον άλλο προσεκτικά, (γ) όταν ο γονέας ρωτά τις κατάλληλες ερωτήσεις (δ) όταν ο δάσκαλος ενθαρρύνει τους γονείς σχετικά με το παιδί τους, (δ) όταν το ενδιαφέρον τους μένει επικεντρωμένο στη συζήτησή τους και (στ) όταν αναπτύσσεται μια εργασιακή σχέση ανάμεσά τους.

Σε περίπτωση οικογενειών με διαφορετική πολιτισμική κουλτούρα, το εκπαιδευτικό προσωπικό πρέπει:

(α) να ρωτά τους γονείς ερωτήσεις που ενθαρρύνουν την ανταπόκρισή τους, παρά να περιμένει ερωτήσεις από αυτούς,

(β) να εξηγεί στους γονείς τα προβλήματα συνδέοντάς τα με αποτελέσματα των τεστ και να προτείνει εξειδικευμένες συστάσεις,

(γ) να ενημερώνει τους γονείς για τις πιθανές λύσεις σε μια προβληματική κατάσταση,

(δ) να ενθαρρύνει τη συνεργασία άλλων μελών της οικογένειας με παρόμοια σχολική εμπειρία και

(ε) να περιλαμβάνει και τη συμμετοχή των γονέων σε άτυπες σχολικές δραστηριότητες.

Ειδικές δραστηριότητες συνεργασίας. Υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί τρόποι συμμετοχής των γονέων και άλλων μελών της οικογένειας στην εκπαίδευση ενός παιδιού με μαθησιακές δυσκολίες.

Τα οφέλη αυτής της συνεργασίας είναι πολύτιμα. Όμως για να μπορέσουν οι γονείς να συμβάλουν αποτελεσματικότερα, πρέπει:

- να είναι ενημερωμένοι για τις προσδοκίες του δασκάλου,
- να είναι ενημερωμένοι για τις μεθόδους διδασκαλίας του δασκάλου και για τις προσδοκίες που έχουν οι ίδιοι,
- οι απαιτήσεις της εργασίας να είναι ανάλογες με τις ξεχωριστές ανάγκες του παιδιού και της οικογένειας,

Οι γονείς ως δάσκαλοι. Έχει αποδειχθεί ότι μερικές φορές οι γονείς μπορούν να γίνουν καλοί «δάσκαλοι» σε άτομα με μαθησιακές δυσκολίες και να συμπληρώσουν το έργο των δασκάλων. Πολλά προσχολικά προγράμματα βασίστηκαν στους γονείς και παρουσίασαν θετικά αποτελέσματα στη γλώσσα, στην κατανόηση και στις οπτικοακουστικές και κινητικές δραστηριότητες. Απαραίτητη βέβαια είναι και η

εκπαίδευση των γονέων σε συγκεκριμένα θέματα της ψυχολογίας και παιδαγωγικής. Η εκπαίδευση αυτή θα αποσκοπεί να δώσει πληροφορίες για την ψυχολογία του παιδιού, τη μαθησιακή διαδικασία, την επιλογή του υλικού, τη χρήση των κατάλληλων οδηγιών, την εφαρμογή μεθόδων διόρθωσης των λαθών και την καταγραφή των αποτελεσμάτων. Η εξάσκηση αυτού του είδους στο σπίτι έχει θετική επίδραση και στη σχολική επίδοση του παιδιού.

Εργασία στο σπίτι. Μια αρκετά ευρεία πρακτική είναι η εργασία στο σπίτι. Πολλοί υποστηρίζουν πως είναι ένα θεμελιώδες συστατικό για τη βελτίωση του μαθητή. Η εργασία αυτή κατευθύνεται κυρίως από το δάσκαλο και πρέπει να αποτελεί προέκταση της εργασίας που έγινε στο σχολείο, αρκεί να στηρίζεται σε κατάλληλους αντικειμενικούς στόχους και να μην αποβαίνει εις βάρος άλλων δραστηριοτήτων του παιδιού. Πολλοί θεωρούν την εργασία στο σπίτι αποδοτικότερη για τα παιδιά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και λιγότερο αποτελεσματική για τα παιδιά του δημοτικού σχολείου.

Όσον αφορά την εργασία στο σπίτι, ο ρόλος των γονέων είναι κρίσιμος. Οι γονείς συζητούν με τους εκπαιδευτικούς για τον τρόπο διεκπεραίωσης των εργασιών και για τους επιδιωκόμενους σκοπούς. Αυτοί πρέπει να καθορίσουν την πιο κατάλληλη ώρα ενασχόλησης του παιδιού, να εξασφαλίσουν το αναγκαίο περιβάλλον, την παροχή των απαραίτητων υλικών για τις εργασίες, την ενθάρρυνση του παιδιού κ.λ.π.

6. Γενικά σημεία αντιμετώπισης

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε μια σειρά θεμάτων, τα οποία θα ήταν χρήσιμο να έχει υπόψη του ο εκπαιδευτικός στην αντιμετώπιση των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες:

- Να κερδίζει την προσοχή των παιδιών μέσω ενός ενδιαφέροντος θέματος ή παρατήρησης.
- Να κάνει ανασκόπηση των προηγούμενων γνώσεων, για να επαναδιδάσκει ό,τι κρίνεται απαραίτητο.
- Να συνδέει την προς μάθηση ύλη με ό,τι έχει προϋπάρξει μέσω

δραστηριοτήτων, στρατηγικών ή ιδεών.

- Να καθορίζει με σαφήνεια τις νέες δεξιότητες.
- Να συνδέει το νέο υλικό με τη γενικότερη ζωή του μαθητή.
- Να ερμηνεύει την εργασία με όρους που αφορούν ενέργειές του και όρους που αφορούν στις προσδοκίες των παιδιών.

Ειδικότερα κατά την ερμηνεία και παρουσίαση του γνωστικού αντικείμενου ο δάσκαλος πρέπει:

- Να συνδέει το μάθημα και τις πληροφορίες του με άλλες ιδέες, στρατηγικές και ήδη υπάρχουσες γνώσεις.
- Να εξασφαλίζει τα αναγκαία πλαίσια, ώστε να βοηθούνται τα παιδιά στην οργάνωση των νέων πληροφοριών.
- Να ερμηνεύει βήμα προς βήμα το νέο μάθημα.
- Να περιγράφει καταστάσεις, όπου νέες πληροφορίες είναι αναγκαίες.
- Να χρησιμοποιεί την ομιλούμενη σκέψη, για να αντιλαμβάνεται το παιδί τα αναγκαία συλλογιστικά βήματα στην προσπέλαση της πληροφορίας ή την επίλυση ενός προβλήματος.
- Να ενθαρρύνει τη συμμετοχή των παιδιών και τη διατύπωση ερωτήσεων.
- Να φανερώνει τις σχέσεις ανάμεσα στα επιμέρους στοιχεία.

Κατά τη φάση της εξάσκησης των παιδιών ο δάσκαλος πρέπει:

- Να δίνει σαφείς οδηγίες.
- Να επιμένει στην πρακτική εξάσκηση, μέχρις ότου τα παιδιά σταματήσουν να κάνουν λάθη.
- Να αξιολογεί τους μαθητές σωστά.
- Να ενθαρρύνει τα παιδιά να εντοπίζουν μόνα τους τα λάθη και να εκμιαεύουν τη σωστή απάντηση.
- Να χωρίζει τα παιδιά σε ομάδες εργασίας.
- Να εξασφαλίζει την κατανόηση των νέων πληροφοριών και τη δυνατότητα γενίκευσής της σε παρόμοιες καταστάσεις.

- Να εξασκεί τα παιδιά να θέτουν στόχους από μόνα τους.
- Να εξασφαλίζει τη συμμετοχή όλων των παιδιών σε συζήτηση γύρω από τα νέα θέματα.
- Να παροτρύνει τα παιδιά να διατυπώνουν τις σκέψεις τους.
- Να εφαρμόζει θετικές ενισχυτικές αλληλεπιδράσεις.
- Να διατυπώνει πρώτα την ερώτηση και μετά να απευθύνει το λόγο σ' ένα μαθητή, για να υπάρχει προσοχή όλων των παιδιών.
- Να ενθαρρύνει θετικά το μαθητή προκειμένου να αναπτύσσει τις ανάλογες μορφές συμπεριφοράς.
- Να διευκρινίζει από την αρχή τις επιθυμητές μορφές συμπεριφοράς, αποκλείοντας τις ανεπιθύμητες.
- Να μεταχειρίζεται διακριτικά τα παιδιά που διαταράσσουν το σχολικό κλίμα.
- Να κινείται μέσα στην αίθουσα και να βρίσκεται κοντά σε όλους τους μαθητές.
- Να έχει πεισθεί ότι τα παιδιά, **όλα τα παιδιά**, μπορούν να μάθουν, αρκεί η προς μάθηση πληροφορία να τους δοθεί στο επίπεδο που να μπορούν να την επεξεργαστούν γνωστικά.